

Βαγγέλης Χωραφάς

Ανένταχτη αριστερά

Εισαγωγή

Τον τελευταίο καιρό έχει πυκνώσει η αρθρογραφία για τους ανένταχτους της αριστεράς, τις δυνατότητες και τις προοπτικές τους. Παράλληλα αναπτύχθηκαν και μια σειρά πρωτοβουλίες από το ΚΚΕεσ που έφεραν ξανά στο προσκήνιο, τον περιθωριοποιημένο αυτόν χώρο της αριστεράς. Βέβαια, ο όρος ανένταχτοι χρησιμοποιείται καταχρηστικά για να περιγράψει μια σειρά μικρών ομάδων και μεμονωμένων καταστάσεων που προήλθαν:

από την διάλυση του χώρου των μαρξιστικών-λενινιστικών οργανώσεων που βρέθηκαν σε άνοδο την πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο, όπως και μια σειρά ομάδων που κινήθηκαν πάντα στις παρυφές αυτού του χώρου.

από αγωνιστές της προδικτατορικής και δικτατορικής περιόδου.

από τους διαγραφέντες του ΠΑΣΟΚ σ' ολόκληρη την μεταπολιτευτική περίοδο, που εμφάνισαν και εξακολούθησαν να εμφανίζουν διαφορετικά χαρακτηριστικά και απόψεις

από τους διαγραφέντες του ΚΚΕ που δεν μπόρεσαν μέχρι τώρα να συγκροτήσουν στοιχειωδώς βιώσιμα σχήματα.

από τους αποχωρήσαντες από το ΚΚΕεσ που κινούνται σε ατομικό επίπεδο.

από την διάλυση της Σοσιαλιστικής Πορείας της Β.Πανελλαδικής και των οργανώσεων του φοιτητικού χώρου.

από παραδοσιακούς ανένταχτους και μικρές ομάδες που κινήθηκαν πάντα μεταξύ ΠΑΣΟΚ, ΕΔΑ και ΚΚΕεσ.

από τις ομάδες του τροτσκιστικού και νεοτροτσκιστικού χώρου.

από συσπειρώσεις γύρω από έντυπα και τοπικές πρωτοβουλίες. Είναι φανερό ότι όλες αυτές οι καταστάσεις, δεν παρουσιάζουν κοινά σημεία μεταξύ τους, όσον αφορά τις ιδεολογικοθεωρητικές τους κατακτήσεις, την πολιτική τους πρακτική και τις προοπτικές

τους. Παρόλα αυτά μέσα από την πορεία τους στον αριστερό χώρο την τελευταία δεκαετία, έχουν αναδείξει μια σειρά κοινά χαρακτηριστικά που αποτελούν τις σημαντικότερες συνιστώσες της κρίσης αυτού του χώρου. Βέβαια σε κρίση δεν βρίσκονται μόνο οι ανένταχτοι αλλά ολόκληρη η ελληνική αριστερά, όσο κι αν αυτό δεν γίνεται αποδεκτό από πολλούς. Τα συμπτώματα αυτής της κρίσης εγγράφονται τόσο στο πολιτικό όσο και στο κοινωνικό και ιδεολογικό πεδίο και πρόκειται να ενταθούν τα επόμενα χρόνια, αφού οι προτεινόμενες πολιτικές είναι ανεπαρκείς για την υπέρβαση της κρίσης.

Είναι αρκετοί αυτοί, που τα τελευταία χρόνια θεωρούν ότι ο χώρος των ανένταχτων δεν έχει καμιά προοπτική, ότι είναι αθλιότερος από το ΠΑΣΟΚ και την παραδοσιακή αριστερά ότι ίσως θα πρέπει να επιταχυνθούν οι διαδικασίες εξαφάνισης του κλπ. Στο κείμενο αυτό δεν γίνεται καμιά θετική αποτίμηση της συνεισφοράς των ανένταχτων στην ελληνική αριστερά. Αντίθετα, καταδεικνύονται όλες οι αρνητικές επιπτώσεις. Το να απαντήσει όμως, κανείς σε ερωτήματα σαν αυτά που αναφέρθηκαν θα πρέπει να αναφερθεί κατ' αρχήν στην ουσία των ερωτημάτων αυτών. Και η ουσία αυτή είναι απολιτική. Όσοι κατά τα τελευταία χρόνια αναζητούν το καινούργιο που θα τους βγάλει από τα αδιέξοδα τους, ή τους καλύτερους όρους να ενταχθούν στο ΠΑΣΟΚ και την παραδοσιακή αριστερά έχουν, συνήθως τέτοιου είδους απορίες, που ως ένα βαθμό, δικαιολογούν και την ατομική τους στάση. Εμείς πιστεύουμε ότι λίγη σημασία έχει η απάντηση σε τέτοιου είδους ερωτήματα και αυτό γιατί, η οποιαδήποτε αριστερή πολιτική πρέπει να παίρνει υπ' όψιν της όλες τις υπάρχουσες καταστάσεις που έχουν διαμορφωθεί ανεξάρτητα από ατομικές εκτιμήσεις και επιθυμίες. Αυτό που θα είχε σημασία θα ήταν η αποκάλυψη όλων εκείνων των στοιχείων που κρύβονται πίσω από τις λογικές αυτές και που εντείνουν την κρίση της αριστεράς, χωρίς οι φορείς τους να είναι γνώστες αυτού του γεγονότος. Γίνεται λοιπόν φανερό ότι η απάντηση σε τέτοια ερωτήματα περιέχει μέσα στοιχεία μιας πολιτικής που για να γίνει συγκεκριμένη πρέπει πρώτα να επισημάνει μια σειρά στοιχεία που διαμορφώνουν την κρίση στον ανένταχτο χώρο. Στην πρακτική της πολιτικής αποσύνθεσης, του κατακερματισμού, της αντιπαράθεσης του ενός τμήματος της αριστεράς στο άλλο, με την οποία επιχειρούν στην πράξη να αντιμετωπίσουν την κρίση οι πρωταγωνιστές του παλιού μοντέλου ανάπτυξης της αριστεράς - αλλά και οι περισσότεροι που νομίζουν ότι έχουν νέες και πρωτοποριακές απόψεις - η αριστερά θα πρέπει να αντιτάξει μια συγκεκριμένη πολιτική ανασύνθεσης, που στο πεδίο μιας νέας πρακτικής ενσωματώνει όχι μόνο την πολυμέρεια των πολιτικών μορφών αλλά και την πολλαπλότητα των ρόλων που διαδραματίζει κάθε επιμέρους «υποκείμενο». Για την επίτευξη όμως τέτοιων διαδικασιών είναι αναγκαίες η κατανόηση της κρίσης της αριστεράς όπως εκδηλώνεται στους επιμέρους χώρους της καθώς και των πρακτικών που την αναπαράγουν. Με την έννοια αυτή, το κείμενο αυτό δεν αποτελεί τίποτα περισσότερο παρά συμβολή σε κάποιον διάλογο και διεργασίες που ακόμα βρίσκονται σε πρωταρχικό στάδιο, αλλά εξακολουθούν να αναδεικνύουν προβλήματα σε όσους απ' αυτόν τον χώρο δεν ξέχασαν να σκέφτονται πολιτικά.

Ειδικότερα στοιχεία της κρίσης

Τα σημεία που θίγονται εδώ δεν ιεραρχούνται με βάση κάποια κριτήρια αλλά αποτελούν απλές επισημάνσεις, που η οποιαδήποτε προσπάθεια συγκρότησης τους σε θεωρία θα προϋπέθετε άλλου είδους παράγοντες. Σαν ειδικότερα στοιχεία της κρίσης της ανένταχτης αριστεράς μπορούν να προσδιορισθούν.

Η ανεπάρκεια κατανόησης του ρόλου και της φύσης του ΠΑΣΟΚ και των κομμάτων της παραδοσιακής αριστεράς και η συγκρότηση μιας πολιτικής για την αντιμετώπιση

τους. Το γεγονός αυτό θα πρέπει πάντα να εξετάζεται σε συνδυασμό με την αδυναμία άρθρωσης μιας πολιτικής που να κινείται έξω από τα κυρίαρχα πεδία που καθόρισε ο μεταπολιτευτικός συσχετισμός δυνάμεων. Αυτή η ανυπαρξία πολιτικής πρακτικής επεκτείνεται και σε αδυναμία άσκησης θεωρητικής πρακτικής μια και δεν μπορούν να κατακτηθούν οι όροι επαλήθευσης, της τελευταίας, στο κοινωνικό πεδίο. Αποτέλεσμα αυτού του γεγονότος είναι α) η μετατροπή της θεωρίας σε ανενεργό λόγο που κατορθώνει απλά, να συντηρεί τις υποκειμενίστικες καταστάσεις (6) η εμφάνιση συμπτωμάτων θεωρητικισμού και γραφομανίας σαν επακόλουθων μιας προσπάθειας παρέμβασης στην θεωρία.

Ο χώρος αυτός της αριστεράς, δεν μπόρεσε να κατανοήσει ούτε την εσωτερική του δυναμική, ούτε και την σημασία των όποιων κατακτήσεων του, με αποτέλεσμα οι τελευταίες να απαλλοτριώνονται μπροστά στην κυρίαρχη πολιτική, που ασκείται από το ΠΑΣΟΚ και την παραδοσιακή αριστερά.

Το στοιχείο που κυριάρχησε στον χώρο αυτό ήταν ο υποκειμενισμός, που άλλωστε χαρακτηρίζει το σύνολο της ελληνικής αριστεράς. Ο υποκειμενισμός, εκδηλώθηκε σε πρώτη φάση, σαν προσπάθεια συγκρότησης του «σωστού» πολιτικού οργανισμού απέναντι στην παραδοσιακή αριστερά διατηρώντας, όλα τα χαρακτηριστικά μιας αυτοκεντρικής ανάπτυξης. Μετασηματίστηκε αργότερα μέσα από την αδυναμία άσκησης πολιτικής, και την ανακάλυψη νέων αναγκαιοτήτων, σε παρέμβαση στο θεωρητικό πεδίο, στην σφαίρα του πολιτισμού κλπ., μέχρι την τωρινή κατάληξη του, την αναγωγή στον ατομικισμό που χαρακτηρίζει σήμερα το μεγαλύτερο ποσοστό του ανένταχτου χώρου.

Εμφανίστηκε τον τελευταίο καιρό μια τάση ανύψωσης της ατομικότητας που συνήθως θεωρείται σαν απάντηση στον εκμηδενισμό και την ισοπέδωση της που προωθούν τα παραδοσιακά αριστερά κόμματα. Αν όμως το τελευταίο αποτελεί στοιχείο κρίσης της αριστεράς, η προτεινόμενη απάντηση κινείται, ακριβώς στο πεδίο που καθορίζει η κρίση αυτή, διαμορφώνοντας τα νέα ποιοτικά χαρακτηριστικά και τους όρους διαιώνισης της, αφού μόνο μια πολιτική απάντηση που θα ανέτρεπε τους όρους αυτούς θα μπορούσε να ήταν διέξοδος.

Η ατομική στάση των περισσοτέρων ανένταχτων απέναντι στην πολιτική έχει κατά κύριο λόγο, διαμορφωθεί μέσα από την θεωρητικοποίηση μιας ήδη ανενεργού πολιτικής πρακτικής. Σαν κυρίαρχο στοιχείο εμφανίζεται η ατομική διάγνωση των κοινωνικοπολιτικών συνθηκών έξω από κάθε διαδικασία και αναγκαιότητα του υπαρκτού κινήματος. Συνήθως χρησιμοποιείται ένα σύνολο θεωρητικών ακροβατισμών για την δικαιολόγηση των ατομικών στάσεων που ταυτόχρονα διαμορφώνει και τους όρους επανάκαμψης σε αρχικές θέσεις όταν τα πολιτικά δεδομένα διαφοροποιηθούν. Είναι ήδη γνωστές και δεν χρειάζεται να επαναληφθούν, οι απόψεις όλων των κρατοδίαιτων διανοουμένων που υλοποιούν την Πασοκική πολιτική όπως είναι γνωστά εκ των προτέρων τα επιχειρήματα που θα διατυπωθούν για την απαγκίστρωση τους. Οι πρακτικές αυτές ενσωματώνονται μέσα στο κυρίαρχο πεδίο της Πασοκικής πολιτικής σαν η κυρίαρχη όψη της ενσωμάτωσης. Η πολιτική όμως, αυτή, παράλληλα περιθωριοποιεί τους υπόλοιπους ανένταχτους και διαμορφώνει τα πλαίσια άσκησης των κριτικών που απευθύνονται από τους μεν στους δε απενεργοποιώντας αυτές από κάθε πολιτική δυναμική, στον βαθμό που οι ίδιες δεν μπορούν να κινηθούν έξω από τα πλαίσια αυτά.

Πολλοί από τους ανένταχτους κατανοούν τις πολιτικές εξελίξεις μέσα από σημαντικές χρονολογίες που θεωρούν ότι αποτελούν τον καταλύτη για την επανεξέταση των πολιτικών προβλημάτων (π.χ. Πολυτεχνείο, Καταλήψεις κλπ). Μια τέτοια άποψη, συνήθως οξύνει την κρίση μια και οι συγκρίσεις με το παρελθόν αποτελούν τον κυριότερο παράγοντα που καθορίζει τις πολιτικές πρωτοβουλίες και όχι οι αναγκαιότητες του παρόντος.

Η δυνατότητα κατανόησης της κρίσης της αριστεράς αποτελεί ουσιαστικό παράγοντα

εντοπισμού προβλημάτων που συνδέονται με την αριστερά, αλλά αποτελεί ταυτόχρονα και παράγοντα που συνεισφέρει σε συλλογικές ή ατομικές χειραφετήσεις. Μέσα στα πλαίσια αυτά γίνεται καθοριστική η δυνατότητα αντίληψης της αλληλουχίας των κρισιακών φαινομένων και όχι τόσο των τοπικών χαρακτηριστικών της κρίσης. Μέχρι τώρα η κρίση της αριστεράς έχει αντιμετωπισθεί σαν κρίση ενός συγκεκριμένου μοντέλου (Τριτοδιεθνισμού) και αναζητά τους όρους υπέρβασης της στα πλαίσια ενός νέου μοντέλου που υιοθετείται (π.χ. ευρωκομμουνισμός, αυτονομία κλπ). Αυτή η αντικατάσταση του παλιού από το νέο μοντέλο δεν κάνει τίποτα περισσότερο από το να διαμορφώνει νέα ποιοτικά χαρακτηριστικά της κρίσης. Η σωστή αντικειμενική και υποκειμενική ανάγνωση της κρίσης της αριστεράς, δεν εκδηλώνεται λοιπόν με την υιοθέτηση ενός νέου, σωστού μοντέλου, αλλά αντανακλάται σε μια ορισμένου τύπου σύγκλιση αυτών των δυνάμεων της αριστεράς που απεγκλωβίζει η κρίση της.

Συνήθως χρησιμοποιείται το επιχείρημα της ποιότητας των παρεμβάσεων με ένα συγκεκριμένο τρόπο που ανάγει τελικά, στον τρόπο αυτό την περιθωριοποίηση του χώρου, αποκρύπτοντας έτσι την αδυναμία άσκησης πολιτικής.

Έχουν εμφανισθεί μια σειρά κοινωνιολογίζουσες απόψεις για τους ανένταχτους, την προέλευση και τις δυνατότητες τους που δίνουν ιδιαίτερο βάρος στην διανοουμενιστική πλευρά τους. Οι απόψεις αυτές, συνήθως παραβλέπουν την πολιτική πλευρά του χώρου αυτού ενισχύοντας έμμεσα τις τάσεις άσκησης ανεύθυνων και ανεργμάτων πολιτικών.

Η αντίληψη του ρόλου και της σημασίας της παραγωγής θεωρίας αποτέλεσε κομβικό σημείο των εξελίξεων στον ανένταχτο χώρο. Η προσπάθεια απάντησης της θεωρίας μέσα από το πεδίο που η ίδια ορίζει και με όρους που μέχρι τώρα έχουν αποδειχθεί ανεπαρκείς, αποτελεί ενισχυτικό παράγοντα της κρίσης της αριστεράς. Υπάρχουν πολλές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στα επιμέρους ρεύματα της αριστεράς που διαμορφώθηκαν αποκλειστικά με θεωρητικούς όρους, και που σε τελική ανάλυση, ενισχύουν τα αδιέξοδα. Η οποιαδήποτε υπέρβαση τους δεν μπορεί παρά να περιέχει και την πολιτική συνιστώσα μέσα στα πλαίσια της ιεράρχησης του πολιτικού και του θεωρητικού στοιχείου σε κάθε συγκεκριμένη συγκυρία.

Υπάρχει μια περιοριστική αντίληψη της δράσης της αριστεράς «εκεί που δημιουργείται κίνημα» πράγμα που την αναγκάζει (α) να κινείται μόνιμα πίσω από την συγκυρία χωρίς να παρεμβαίνει ουσιαστικά (β) να παραγνωρίζει τον ρόλο μιας κεντρικής παρέμβασης και των μεθόδων που απαιτεί (γ) να αναιρεί, σε άγνοια της, βασικές μαρξιστικές αρχές που ταυτόχρονα φροντίζει να τις υπερασπίζεται λεκτικά (δ) να μην μπορεί να παρέμβει ούτε στα πεδία επιλογής της γιατί η ασυνείδητη ενίσχυση από την μεριά της μόνο των εμπειρικών και βιωματικών στοιχείων που αναδεικνύουν οι επιμέρους χώροι, συντελεί στον σταδιακό εκφυλισμό της δυναμικότητας τους.

Αρχίζουν να επικρατούν στοιχεία, ιδεαλισμού που προκύπτουν από αντιλήψεις που αποκρύπτουν την θεωρητική και ιστορική πρωτοτυπία της αριστεράς όπως διαμορφώθηκε σε διάφορες χώρες και περιόδους. Στο σημείο αυτό θα έπρεπε να προσθέσουμε και την αδυναμία τοποθέτησης όχι μόνο απέναντι στον λενινισμό αλλά και στο πεδίο κατανόησης του όπως το καθορίζουν στην ελληνική αριστερά, ο αντιλενινισμός του ΠΑΣΟΚ και η μετατροπή της λενινιστικής πρακτικής σε εμπειρικοϊστορικούς κανόνες από το ΚΚΕ. Όσοι φιλοδοξούν να απορρίψουν τον λενινισμό θα πρέπει να διαμορφώσουν όρους υπέρβασης του υπάρχοντος πεδίου και αντιμετώπισης του στο πολιτικό επίπεδο -να διατυπώσουν, δηλαδή μια νέα θεωρία και πρακτική. Αυτό που συμβαίνει με τους περισσότερους ανένταχτους είναι η διαμόρφωση αντιλενινιστικών τάσεων μέσα στα πλαίσια του ήδη διαμορφωμένου πεδίου που έχει περιγραφεί. Προς το παρόν, η όλη αυτή προσπάθεια, τουλάχιστον στερείται στοιχειώδους σοβαρότητας.

Η μετεκλογική πορεία του ΠΑΣΟΚ σαν παράγοντας κρίσης της αριστεράς

Η κρίση στον χώρο των ανένταχτων εντάθηκε περισσότερο και πήρε νέες διαστάσεις μετά τις εκλογές του '81. Ο χώρος αυτός βρέθηκε πάντα σε αδυναμία να ερμηνεύσει το φαινόμενο ΠΑΣΟΚ και τη σχέση του με το λαϊκό κίνημα. Οι αναλύσεις για το ΠΑΣΟΚ που εμφανίστηκαν την πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο έγιναν με εννοιολογικά εργαλεία και μεθοδολογίες που προκύπτουν από ένα μοντέλο σχέσης και δράσης της αριστεράς, που σταδιακά, όλοι εγκατέλειπον. Την περίοδο που το ζήτημα του προσδιορισμού των ομάδων της αριστεράς απέναντι στο ΚΚΕ είχε ανοχθεί στον σοβαρότερο παράγοντα που καθόριζε την ύπαρξη και την φυσιογνωμία τους, σχηματίζονταν οι όροι πολιτικής ηγεμόνευσης του ΠΑΣΟΚ που αποτέλεσαν, τελικά, τον καταλυτικό παράγοντα της κρίσης του χώρου αυτού.

Με δεδομένες λοιπόν, τέτοιου είδους αναλύσεις, και προοπτικές, οι ανένταχτοι προσπαθήσαν να ερμηνεύσουν την μετεκλογική πορεία του ΠΑΣΟΚ - ενός χώρου που δεν είχαν παρακολουθήσει στην πρώτη φάση της συγκρότησής του. Η άσκηση της κυβερνητικής πολιτικής διαφοροποίησε την κρίση των ανένταχτων διαμορφώνοντας νέους όρους, πέρα απ' αυτούς που αυτόνομα, είχαν οδηγήσει στην πολιτική αποστράτευση τους. Θα προσπαθήσουμε, λοιπόν να επισημάνουμε μερικά ιδιαίτερα σημεία της κρίσης:

Υπάρχει μια αδυναμία κατανόησης της συνολικής κυβερνητικής πολιτικής. Εμφανίζονται βέβαια, επισημόνοσες επιμέρους αντιράσεων και υπονοχορήσεων, που χρησιμεύουν όμως, μόνο για αυτοεπιβεβαίωση. Οι τολαντεύσεις που παρατηρούνται για την άσκηση μιας συνολικής κριτικής, δεν δείχνουν μόνο την ανεπάρκεια των αναλύσεων για την φύση του ΠΑΣΟΚ αλλά σηματοδοτούν και την εμφάνιση μιας νέας προοπτικής, αυτής των αποσκοπιματικών κριτικών, των αποκαλύψεων και των επισημόνοσεων. Τα φαινόμενα αυτά, συνδέονται αποροισιτικά στο πέρασμα από την πολιτική ανάλυση στην σχολιογραφία, που αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό των αριστερών εντύπων.

Εξοκολουθεί να παραμένει δύσκολος ο προσδιορισμός της πασοκικής ηγεμόνευσης, που όλοι θεωρούν ότι ισχύει για οπουδήποτε αλλού εκτός από τους αυτούς τους. Η πολιτική του ΠΑΣΟΚ κατονοείται μόνο στα τυπολογικά χαρακτηριστικά της και όχι στην ουσία της που δεν είναι άλλη από την παράλληλη ενσωμάτωση και περιθωριοποίηση των ανένταχτων. Έτσι, η ενσωμάτωση στον πασοκικό και τον κρατικό μηχανισμό ανένταχτων αριστερών αντιμετωπίστηκε: (α) στα πλαίσια ενός γενικού μοντέλου θέωρησης της ελληνικής κοινωνίας που θεωρεί εφικτό τον σοσιαλιστικό μετασχηματισμό μέσα από τους θεσμούς (β) με οτομικούς όρους που όμως δεν έθιξαν την ουσία της προσωπικής στάσης απέναντι στην πολιτική. Ταυτόχρονα όμως, η προοπτική όσων άσκησαν κριτική δεν έπεισε ότι κατανόησαν τους αυτούς τους σαν ηγεμονευόμενους από μια πολιτική, που δεν απαντήθηκε, παρά μόνο στο ίδιο το πεδίο της, χωρίς παράλληλα οι απαντήσεις να διαμορφώνουν και όρους υπέρβασης της.

Συνήθως αντιπροσάθεται απέναντι στην πασοκική πολιτική μια, ιδεολογική «αθροότητα» που προσδιορίζεται, είτε σε μια αριστερή στάση μέσα στην συγκυρία, είτε σαν θεωρητική καθαρότητα, είτε σαν υπεράσπιση συμφερόντων κάποιων κοινωνικών τάξεων με τις οποίες δεν υπάρχει καμιά μορφή διασύνδεση.

Ένα τμήμα των ανένταχτων επιχείρησε να διαμορφώσει σχέσεις με την ονομαζόμενη αριστερή πτέρυγα του ΠΑΣΟΚ, με τις ακόλουθες λογικές: (α) ότι υπήρχε δυνατότητα ηγεμόνευσης πάνω στην αριστερά του ΠΑΣΟΚ που στηρίχθηκε σε μια αντιπαράθεση αμφιβόλων ιδεολογικοθεωρητικών κατοπερήσεων απέναντι σε μια συνολική πολιτική που ασκείται από το ΠΑΣΟΚ (β) ότι υπήρχε δυνατότητα συμπόρευσης (μέσα και έξω από το

ΠΑΣΟΚ.) με βάση ατομικές αντιλήψεις και εκτιμήσεις, συμπώσεις απόψεων κλπ, ενάντια στην αστική ηγεσία, την γραφειοκρατία κλπ. Οι πρακτικές αυτές όχι μόνο δείχνουν την αδυναμία κατανόησης του ρόλου της «αριστερής πτέρυγας» του ΠΑΣΟΚ που είναι ενσωματωμένη στον ηγετικό μηχανισμό αλλά αναπαράγονται με αλλοτριωμένο τρόπο σε εκτιμήσεις του είδους, το ΠΑΣΟΚ είναι πιο εύκολο και ανοικτό από το ΚΚΕ κλπ. Ακόμα περισσότερο, δεν μπορούν να ευνοήσουν μια στρατηγική θεώρηση του ΠΑΣΟΚ μέσα από την σχέση του με το λαϊκό κίνημα, όπως και τον διαμεσολαβητικό ρόλο στη σχέση αυτή, της εκάστοτε διαμορφούμενης «αριστερής πτέρυγας» τόσο στο επίπεδο του μηχανισμού όσο και της βάσης.

Τα προβλήματα λαϊκής εξουσίας και συμμετοχής καθώς και το περιεχόμενο, το ύφος και το ήθος της σοσιαλιστικής εξουσίας, ενίσχυσαν την κρίση των ανένταχτων, αφού αντιμετωπίστηκαν με προσωπικούς όρους μια και δεν υπήρχαν διαμορφωμένα θεωρητικά εργαλεία για την προσέγγιση αυτών των ζητημάτων.

Το ΠΑΣΟΚ μέσα από την πολιτική του πρακτική ανέπτυξε την δυνατότητα να εμφανίζει τους όρους υποκειμενισμού του και την αρνητική του στάση απέναντι στην αριστερά, σαν φυσιολογικούς, καλύπτοντας τα ιδιαίτερα σημεία της πολιτικής του απέναντι στην ανένταχτη αριστερά μέσα από την ανάδειξη των δικών της υποκειμενικών αδυναμιών.

Η σχέση με το ΚΚΕεσ σαν παράγοντας ενίσχυσης της κρίσης

Για ένα μεγάλο μέρος των ανένταχτων, η κρίση του χώρου, θα ξεπεραστεί μέσα από μια προώθηση της συνεργασίας με το ΚΚΕεσ. Οι σχετικές προτάσεις που αναπτύσσονται πέρα από τις τυχόν διαφοροποιήσεις τους εμφανίζουν και μερικά κοινά σημεία: (α) Δεν κατανοούν ότι οι αντιλήψεις αυτές αποτελούν αναπαραγωγικό στοιχείο της κρίσης (β) Δεν αντιλαμβάνονται ότι ο ρόλος και η πολιτική του ΚΚΕεσ αποτελούν οργανικά στοιχεία της κρίσης της ελληνικής αριστεράς.

Σαν ειδικότερα σημεία μπορούμε να επισημάνουμε:

Οι όροι που θεωρούνται απαραίτητοι για την ατομική ένταξη είναι κάθε φορά διαφορετικοί ανάλογα με την περίπτωση. Κάθε υποψήφιος για ένταξη, απευθύνει στο ΚΚΕεσ μια σειρά υποδείξεις για αλλαγές τις οποίες θεωρεί απαραίτητες και οι οποίες αν είχαν πραγματοποιηθεί δε θα αναφερόμασταν, βέβαια, στο ΚΚΕεσ, αλλά σε κάποιον άλλον φορέα. Συνήθως τα εχέγγυα για τις ατομικές εντάξεις, θα έπρεπε να εξασφαλισθούν είτε μέσα από μια σειρά ενεργειών και πρωτοβουλιών του ΚΚΕεσ, είτε από την στάση του τελευταίου απέναντι σε υπαρκτές προσπάθειες και καταστάσεις, είτε από την δυνατότητα συζήτησης και επίλυσης των προβλημάτων που θα τεθούν.

Πολλές φορές η στροφή προς το ΚΚΕεσ γίνεται κάτω από τις πιέσεις της συγκυρίας, ελλείψει άλλης εκδοχής και με δεδομένη την αδυναμία αντιμετώπισης του ΠΑΣΟΚ. Υπάρχουν βέβαια πολλοί που εξαντλούν την πολιτική τους δράση στην υποβολή προτάσεων στο ΚΚΕεσ χωρίς κανένα πρακτικό αντίκρουσμα θεωρώντας ότι αυτός ο εξωπραγματικός «διάλογος» έχει θετικά χαρακτηριστικά.

Φαίνεται να εκδηλώνεται όμως, και μια μορφή πολιτικής αμνησίας αφού τα «ανοίγματα» του ΚΚΕεσ προς τους ανένταχτους εμφανίζονται πάντα λίγο πριν και μετά τις εκλογικές αναμετρήσεις, αποτελώντας κάθε φορά, τόσο παράγοντα ένταξης της κρίσης στο γενικό επίπεδο της αριστεράς όσο και παράγοντα χειραφέτησης από τέτοιες ψευδαισθήσεις.

Από όλη αυτή την κατάσταση, επιβιώνει πάντα η τακτική του ΚΚΕεσ να προσεγγίζει μεμονωμένα τους επώνυμους, ενισχύοντας τον ατομικισμό και τις ήδη αλλοτριωμένες πρακτικές του ανένταχτου χώρου.

Μια άποψη που θεωρεί το ΚΚΕσ σαν τον άξονα διαμόρφωσης μιας αντιθετικής πολιτικής προς το ΚΚΕ και το ΠΑΣΟΚ - και που κατά κανόνα ενισχύεται και από δυνάμεις μέσα στο ΚΚΕσ - δεν κάνει τίποτα περισσότερο, από το να προωθεί ασυνείδητα τον αυτοκεντρισμό του και να περιορίζει την δυνατότητα επαναπροσδιορισμού του κόμματος αυτού μέσα στα πλαίσια της ελληνικής αριστεράς.

Εμφανίζονται να υπάρχουν μερικές ομάδες και μεμονωμένα άτομα που κατανοούν την αναγκαιότητα διαχωρισμού των προτάσεων και πρακτικών για συζήτηση με το ΚΚΕσ από τις αντίστοιχες για την δυνατότητα σύγκλισης των ανένταχτων μέσα από μια στρατηγική που θα αντιμετώπιζει και το ΚΚΕσ με έναν ορισμένο τρόπο.

Το κίνημα κοινωνικής κριτικής σαν εναλλακτική διέξοδος

Τα τελευταία χρόνια εμφανίστηκε μια ολόκληρη φιλολογία για τις δυνατότητες και τον ρόλο των κινήματων κοινωνικής κριτικής σαν εναλλακτικής διεξόδου στην κρίση της αριστεράς. Μια σειρά φαινόμενα, που συνδέονταν με την διαδικασία ανάπτυξης ριζοσπαστικών πρακτικών που, κατά κανόνα, ξεπερνούσαν τα όρια του «κοινωνικού συμβολαίου», όπως και η αμφισβήτηση των εκμεταλλευτικών, εξουσιαστικών, καταπιεστικών, ιεραρχικών και αλλοτριωτικών σχέσεων, αποτέλεσαν αντικείμενο αναλύσεων απ' τις οποίες προκύψαν μερικές πρακτικές προτάσεις. Κοινό χαρακτηριστικό αυτών των προτάσεων η βαρύτητα που δίνεται στα κινήματα κοινωνικής κριτικής: (α) για την ανάδειξη μιας νέας πολιτικής για το λαϊκό κίνημα (β) για τον καθορισμό του οράματος του σοσιαλισμού από την αριστερά (γ) για την συγκρότηση του νέου υποκειμένου που θα πραγματοποιήσει την κοινωνική αλλαγή (δ) για την αξιοποίηση των ειδικών στοιχείων και των εμπειριών των κινήματων στην σύλληψη μιας νέας στρατηγικής της μετάβασης. Οι προτάσεις φαίνονται να κλείνουν είτε προς την πλευρά των υποστηρικτών των κινήματων κοινωνικής κριτικής που συνήθως επιζητούν ριζική ανατροπή των όρων πολιτικής συγκρότησης, συμπεριφοράς και αντίληψης που μέχρι τώρα προωθούσε η αριστερά, είτε προς την πλευρά αυτών που ασκούν πολιτική με τους «παραδοσιακούς» αριστερούς όρους και που προσπαθούν να προσεγγίσουν με διάφορους τρόπους το ζήτημα.

Σε σχέση με την δεύτερη «τάση» θα πρέπει να κάνουμε μερικές παρατηρήσεις.

(α) Η προσέγγιση της αριστεράς στο ζήτημα των κινήματων κοινωνικής κριτικής, τουλάχιστον μέχρι σήμερα δεν έχει παρουσιάσει εχέγγνα σοβαρότητας. Στις περισσότερες περιπτώσεις οι παράγοντες που διαμορφώνουν τις αντιλήψεις για τα κινήματα κοινωνικής κριτικής είναι:

το βάρος της κρίσης της αριστεράς που ωθεί τα άτομα στην αναζήτηση του διαφορετικού, έξω από πολιτικοθεωρητικές συνιστώσες, προάγοντας τον υποκειμενισμό τους σε νέα επίπεδα. Με την έννοια αυτή όλες οι απαντήσεις που δίνονται κινούνται μέσα στα πλαίσια που διαμορφώνουν οι κύριοι παράγοντες της κρίσης και επομένως, ο εκτιμήσεις και απόψεις δεν αντανακλούν παρά ειδικές πλευρές της κρίσης.

η πίεση της συγκυρίας που κάνει επιτακτική την ανάγκη απαντήσεων σε φαινόμενα που εκδηλώνονται σε διάφορα κοινωνικά πεδία που η μέχρι τώρα θεωρητική και πολιτική πρακτική της αριστεράς αντιμετώπιζε με έναν ορισμένο τρόπο.

ο ιδεολογικοθεωρητικός μεταπρατισμός, που σαν μόνιμο φαινόμενο της αριστεράς επιτρέπει εύκολα την εισαγωγή ετοιμών θεωρητικών μοντέλων και την αβασάνιστη εφαρμογή τους στην ελληνική πραγματικότητα.

το χαμηλό θεωρητικό και πολιτικό επίπεδο της αριστεράς που δεν κάνει δυνατή την κα-

τανότησή του γεγονότος ότι η αμφισβήτηση, και η κοινωνική κριτική αντικαθιστούν τον Μαρξισμό μέσα από μια προσπάθεια σύγκλισης από το ειδικό στο γενικό.

η γενικολογία που αναπτύσσεται γύρω από τα κινήματα κοινωνικής κριτικής, που καταλήγει στην αποδοχή - η απόρριψη του ρόλου τους δεν έχει εμφανισθεί σε χώρους της αριστεράς εκτός του ΚΚΕ - χωρίς την κατανόηση τους και διαμορφώνει όρους φετιχοποίησης των κινήματων αυτών καθώς και τελικής αποενεργοποίησής τους μέσα από την καθημερινή αναφορά τους. Αυτό αναδεικνύει τελικά την επικράτηση του μεταφυσικού στοιχείου, στις αντιλήψεις των αριστερών σε σχέση με το πολιτικό στοιχείο (β) Παρ' όλο που η αριστερά δεν διαθέτει τους όρους αντιμετώπισης και πλήρους κατανόησης των κοινωνικών κινήματων, μπορεί να αξιοποιήσει μια σειρά από κατακτημένες θέσεις για την διαμόρφωση στοιχείων πολιτικής απέναντι στα κινήματα αυτά.

Τα περισσότερα άτομα που δρουν ,σχηματίζουν και καθορίζουν τα κινήματα αυτά προέρχονται από τον αριστερό χώρο, επομένως κατά κάποιο τρόπο, είναι φορείς στοιχείων κρίσης του χώρου αυτού. Η μεταπήδηση από τον «τυπικό αριστερό χώρο» στα κινήματα κοινωνικής κριτικής δεν συνεπάγεται και αυτόματη κάθαρση των στοιχείων κρίσης που σίγουρα θα αντανάκλασθούν - αργά ή γρήγορα - στην πολιτική πρακτική τους. Χαρακτηριστικότερο στοιχείο της κρίσης που μεταβιβάζεται, είναι η επικράτηση των εμπειρικών μορφών δράσης σε σχέση με την συνειδητή και μελετημένη οικοδόμηση και πρακτική ενός κοινωνικού κινήματος που είναι δύσκολο να επιτευχθεί γιατί οι θεωρητικοί όροι του χώρου των κοινωνικών κινήματων δεν μπορεί παρά να καθορίζονται τόσο από τις γενικότερες κοινωνικές συνθήκες όσο και από τα επιμέρους άτομα στα οποία δύσκολα θα ανιχνευθούν τέτοιου είδους, ιδιότητες.

Με τα παραπάνω δεδομένα μπορεί να προσδιορισθεί το επίπεδο υποκειμενισμού των κοινωνικών κινήματων που δεν θεωρούν ότι εκφράζουν μια αντίθεση σε ένα επιμέρους κοινωνικό πεδίο αλλά την απάντηση σε μια κρίση που συνήθως αυτοπροσδιορίζεται σε κεντρικό επίπεδο. Το ξεπέραςμα του σημείου αυτού μπορεί να δείξει και την έκταση του βιώματος των ιδιαίτερων στοιχείων που προσδιορίζουν την αυτονομία των κοινωνικών κινήματων αλλά ακόμα περισσότερο και τους όρους μετάθεσης της αυτονομίας αυτής προς το γενικό κοινωνικοπολιτικό επίπεδο.

Η μετάθεση της αυτονομίας στο γενικό κοινωνικοπολιτικό επίπεδο κάνει αναγκαία την σύμπλευση των κινήματων αυτών με την «πολιτική αριστερά» χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η πολιτική μεσολάβηση θα ακυρώσει τα αυτόνομα χαρακτηριστικά των κινήματων. Η περίπτωση θεώρησης από την μεριά των κοινωνικών κινήματων της άσκησης μιας γενικής πολιτικής μέσα από αυτοπροσδιοριζόμενους όρους δεν μπορεί παρά να διαμορφώνει σχέσεις στο εσωτερικό τους που θα τείνουν να ακυρώσουν μέσα από την συλλογική δράση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους.

θα πρέπει λοιπόν να γίνει σαφές ότι η αριστερά δεν έχει κατακτήσει ουσιαστικούς όρους προσέγγισης των κοινωνικών κινήματων και για τον λόγο αυτό θα πρέπει να αντιμετωπισθεί θεωρητικά και πολιτικά μια ακατάσχετη βυζαντινολογία γύρω από τα θέματα αυτά όπως την διαμορφώνουν επιμέρους φορείς και άτομα. Μια τέτοια κριτική όχι μόνο είναι χειραφετητική για τα αυτόνομα κινήματα αλλά διαμορφώνει τους όρους στην αριστερά για μια πολιτική θεώρηση των κινήματων αυτών, των αιτίων που κάθε φορά τα διαμορφώνουν και των δυνατοτήτων τους.

Προτάσεις για το ξεπέραςμα της κρίσης που έχουν διατυπωθεί

Μια σειρά προτάσεις που διατυπώθηκαν πρόσφατα για το ξεπέραςμα της κρίσης της αριστεράς πρόκειται να παρουσιαστούν στο μέρος αυτό. Η κριτική των αδυναμιών και

της αποσπασματικότητας τους, διαμορφώνει τους όρους διατύπωσης μερικών συμπερασμάτων για την βιωσιμότητα και την αποτελεσματικότητα των προτεινομένων:

Ξεπέρασμα της κρίσης του χώρου των ανένταχτων μέσα από την ενότητα του. Η ενότητα του χώρου έχει μέχρι τώρα θεωρηθεί: (α) σαν φυσιολογικό φαινόμενο που απορρέει από την αποτυχία της μονοκομματικής αντίληψης και την αποτελεσματικότητα του αγώνα.

(θ) σαν κάτι απροσδιόριστο που ξέρουμε όμως να το πετύχουμε,

(γ) σαν πλατφόρμα αποδοχών και προτάσεων βασισμένη σε λογικές αντι ΚΚΕ και αντι ΠΑΣΟΚ

(δ) σαν αθροιστική λογική που διαμεσολαθείται, κυρίως από έναν αστικής υφής πλουραλισμό.

Η έννοια της ενότητας όπως έχει μέχρι τώρα διατυπωθεί στην ελληνική αριστερά χρησιμοποιήθηκε κυρίως σαν περιγραφικός όρος, ενισχυτικός της κρίσης και σαν παράγοντας συσκότισης της ίδιας της κρίσης μια και οι ενοποιητικές προσπάθειες δεν μπορούσαν να υπερβούν το κυριαρχούμενο πολιτικό πεδίο εμφάνισης τους. Παράλληλα η αδυναμία, κατανόησης της έννοιας της ενότητας στην στρατηγική της διάσταση οδήγησε σε μια γενική ενοτητολογία που εκφυλίστηκε σε παράγοντα μέτρησης των επιμέρους καλών θελήσεων, χωρίς να γίνει τελικά δυνατή η έξοδος από το περιθώριο.

Οι πρόσφατες προτάσεις για την ενότητα παρουσιάζουν ποιοτικές διαφορές αν και εξακολουθούν να περιέχουν στοιχεία των παλαιότερων προβληματικών. Θα πρέπει να τονίσουμε στο σημείο αυτό ότι δεν θεωρούνται σαν προτάσεις για την ενότητα της αριστεράς οι απόψεις για την σύγκλιση με τα κινήματα κοινωνικής κριτικής μια και το θέμα αυτό έχει ευρύτερες στρατηγικές διαστάσεις.

Ακόμα θα πρέπει να σημειώσουμε ότι υπάρχουν απόψεις που θεωρούν ότι απαραίτητος όρος για μια ενδεχόμενη ενοποίηση είναι η εμβάθυνση των διασπάσεων σαν στοιχείο ιδεολογικοθεωρητικού ξεκαθαρίσματος. Οι προτάσεις αυτές, αν θα παρείχαν εχέγγυα πολιτικού ελέγχου των συνεπειών τους που, τουλάχιστον, θα εκδηλώνονταν με μια ένταση του αυτοκεντρισμού θα μπορούσαν να θεωρηθούν αξιοποιήσιμες στη σημερινή συγκυρία.

Υπάρχουν μια σειρά απόψεις αλληλοσυνδεδεμένες που αναφέρονται:

Στην ενότητα πάνω στη βάση αποδοχής της πολυδιάσπασης και την απόρριψη της λογικής του μοναδικά σωστού που αποτελεί σωστή πρόταση αν και η αποδοχή της πολυδιάσπασης: (α) είναι πιθανόν να γίνει με αθροιστικούς, άρα μη χειραφετημένους όρους (β) να ενισχύσει τις τάσεις έμφυτου αυτοκεντρισμού κάθε επιμέρους φορέα της αριστεράς με αποτέλεσμα την ουσιαστική ακύρωση της πρότασης. Με τα δεδομένα αυτά αν δεν μπορεί πολιτικά να εξασφαλισθούν οι παραπάνω όροι η πρόταση αυτή θα πρέπει να ελεγχθεί σαν αδιέξοδη.

Στην ενότητα ενάντια στις συρραφές, τις υποκειμενικές συζητήσεις και την ενοτητολογία που ούτως ή άλλως αποτελούν στοιχεία παθογένειας του χώρου.

Στην ενότητα πάνω στην προώθηση των δημοκρατικών διαδικασιών στο μαζικό κίνημα και στις ατομικές στάσεις απέναντι στην πολιτική, όπως και στον διάλογο για αναγνώριση των ιστορικών πλευρών που απαρτίζουν την ελληνική αριστερά, κλπ.

Οι απόψεις αυτές αν και είναι σωστές στην βασική λογική τους - πέρα από τα σημεία που διατυπώθηκαν επιφυλάξεις - δεν απαντούν στο βασικό πρόβλημα που τίθεται ως εξής. Όλες οι προτάσεις για ενότητα που διατυπώνονται από τους επιμέρους φορείς δεν είναι κατακτημένες ή κατανοητές από το σύνολο της αριστεράς. Η οποιαδήποτε λοιπόν πρόταση που γίνεται δεν πρέπει να έχει χαρακτήρα απαρίθμησης σημείων αλλά επισήμανσης αυτών των βασικών λογικών που είναι κοινές ή μπορούν να προκύψουν από τις υπόλοιπες, όχι με έναν τρόπο αθροιστικό αλλά ιεραρχικό, που να ανταποκρίνεται τόσο στις

ανάγκες υπέρβασης της προβληματικής που τις δημιούργησε όσο και στις απαιτήσεις της συγκυρίας με βάση μια ορισμένη πολιτική οπτική. Εκτός από τα ζητήματα της ενότητας εμφανίζεται και μια ποικιλία απόψεων που χωρίς να προτείνουν τίποτα συγκεκριμένο δημιουργούν αρνητικό κλίμα στο βαθμό που θεωρείται ότι επηρεάζουν τις πολιτικές διαδικασίες. Στην ομάδα αυτή μπορούμε να ταξινομήσουμε απόψεις σαν τις ακόλουθες: να ασχοληθούν οι αριστεροί με την πολιτική, να ξανατεθεί το θέμα της αριστεράς στην ευρωπαϊκή της διάσταση, να συνεκτιμηθεί ο χώρος και το πρακτέον συλλογικά, να υπάρξει διάθεση για να προκύψει ένα πολιτικό υποκείμενο, προβληματισμός για νέο φορέα που θα προστάτευε τους πόρους που δημιουργεί το κοινωνικό σώμα, αναμονή μέχρι να αλλάξουν οι συσχετισμοί, ανάγκη ανοίγματος και επαφών, οι ανένταχτοι να οργανώσουν μεθοδικά την παρέμβαση τους, χρειάζεται ατομική ενδοσκόπηση κλπ. Είναι φανερό ότι απόψεις σαν κι αυτές, όχι μόνο στερούνται μιας στρατηγικής οπτικής του ζητήματος, έστω και στον βαθμό που τους αφορά, αλλά και δεν μπορούν να προσδιορίσουν τα όριά τους μέσα στην συγκυρία, αφού μια οποιαδήποτε επιμέρους εφαρμογή τους - στον βαθμό που θα ήταν δυνατή - θα δημιουργούσε περισσότερα προβλήματα απ' αυτά που θα έλυνε.

Θα πρέπει ακόμα να εξετάσουμε (α) τις προτάσεις κριτικής υποστήριξης και (β) τις λογικές άμεσης κομματικής οικοδόμησης που και οι δύο όχι μόνο έχουν απορριφθεί από ένα σημαντικό κομμάτι του χώρου των ανένταχτων αλλά και δημιουργούν πολιτικές ενότιες με βάση την αντιπαλότητα σ' αυτές τις λογικές.

Ενδιαφέρουσες παρουσιάζονται και οι απόψεις που στην έννοια της κρίσης της αριστεράς αντιπαραθέτουν την διάκριση επαναστατικής και ρεφορμιστικής αριστεράς, προσεγγίζοντας τον ρεφορμισμό σε κάποια εκδοχή της αντικειμενικής του υπόστασης. Εδώ το κριτήριο δικαίωσης μιας άποψης αναζητείται με ορισμένο τρόπο στο κοινωνικό επίπεδο. Όμως απόψεις σαν κι αυτές που δεν κατανοούν την κρίση της αριστεράς αλλά και τα υποκείμενα σαν φορείς της κρίσης, δεν φαίνεται ότι θα δικαιωθούν στο προσεχές μέλλον μια και το πρόσφατο παρελθόν έχει κατατάξει τέτοιες εκδοχές στους προωθητικούς παράγοντες της κρίσης. Και ακόμα, η αντικειμενική αξιολόγηση του ρεφορμισμού δεν μπορεί να ακυρώσει την υποκειμενική του διάσταση - που ως ένα βαθμό περιλαμβάνει και τον τρόπο χρησιμοποίησης του όρου - που η μη ύπαρξη δυνατότητας αναγνώρισης της συντελεί και αυτή στην αναπαραγωγή της κρίσης της πολιτικής. Έστω και με όρους υπόγειους.

Τέλος θα πρέπει να επισημάνουμε, ότι πολλά από τα προτεινόμενα συνήθως εγκαταλείπονται με την πρώτη ευκαιρία και ότι η κριτική υποστήριξη δεν μπορεί παρά να βρίσκεται στην ημερησία διάταξη, όσο καιρό ο χώρος των ανένταχτων θα ηγεμονεύεται πολιτικά.

Σαν συμπέρασμα

Θα πρέπει ίσως, να γίνει σαφές από την αρχή ότι δεν υπάρχει καμιά αισιοδοξία αλλά και προοπτική για πολιτική ενεργοποίηση ολόκληρου του χώρου των ανένταχτων. Μια οποιαδήποτε έκκληση τέτοιας μορφής, δεν αποτελεί τίποτα περισσότερο από μια στείρα ενοτητολογία, στην καλύτερη περίπτωση. Γίνεται φανερό ότι περιορισμένες δυνάμεις του χώρου αυτού θα επιβιώσουν πολιτικά, χωρίς βέβαια να είναι δυνατόν από τώρα να διαγραφούν οι προοπτικές τους. Η κρίση του χώρου αυτού έχει απελευθερώσει ένα σύνολο απόμων και έχει προωθήσει μια σειρά από ενότητες, άσχετα αν αυτό γίνεται αντιληπτό από όλους. Πρέπει λοιπόν να προσδιορίσουμε μερικά στοιχεία των οποίων έχει κατανοηθεί η

σημασία και τα οποία αποτελούν δυνητικούς άξονες διαλόγου και αναφοράς όπως: την ανάγκη επανεξέτασης του ΠΑΣΟΚ και της παραδοσιακής αριστεράς και του επαναπροσδιορισμού απέναντι τους, τις ενότητες με βάση την κριτική της ατομικής στάσης απέναντι στην πολιτική όπως εκδηλώθηκε, κατά κύριο λόγο, με την περίπτωση των κρατικών διανοομένων, τις ενότητες ενάντια στην ενοτητολογία και τις εκδοχές του συρμού για τα κινήματα κοινωνικής κριτικής που δεν αντιμετωπίζονται μέσα σε μια στρατηγική προοπτική, την κοινή στάση απέναντι στις λογικές της κριτικής υποστήριξης και τους πολιτικούς εκβιασμούς κλπ.

Θα πρέπει να γίνει κατανοητό, ότι οι ενότητες που δημιουργούνται, δεν έχουν μόνιμα χαρακτηριστικά αλλά προσδιορίζονται κάθε φορά, ανάλογα με τις πολιτικές αναγκαιότητες. Ακόμα θα πρέπει να τονιστεί, ότι ο χώρος αυτός της αριστεράς θα περάσει από διάφορα στάδια που θα αναπαράγει τα αρνητικά χαρακτηριστικά του και θα ασκήσει πολιτική με τον τρόπο που χρησιμοποίησε μέχρι τώρα.

Είναι σίγουρο, όμως, ότι δεν αρκεί η εσωτερική του δυναμική - ακόμα και των πιο πρωτοποριακών μερών του - για να τον βγάλει από την κρίση που ούτως ή άλλως αφορά το σύνολο της αριστεράς και σαν τέτοια θα πρέπει να αντιμετωπισθεί από όλους εκείνους που πιστεύουν ότι η κρίση αυτή δεν είναι αξεπέραστη.